

Články

Laura Mulveyová: feminismus a psychoanalýza

Nedlouhý článek o vizuální rozkoši a narativním filmu, který v překladu přinášíme na následujících stránkách, představuje zřejmě nejproslulejší a nejvlivnější (nejvíce citovaný, přetiskovaný a překládaný) text feministické teorie filmu. Tento text se k českému čtenáři dostává s mnohalejším zpožděním (publikován byl v roce 1975, v přípravné formě byl přednesen už v roce 1973) a – co je především důležité – přichází k němu jako fragment vzdáleného, možná skoro exotického myšlenkového světa. Složitý a mnohotvárný vývoj teoretické reflexe o filmu v posledních desetiletích je u nás zatím znám jen málo a přístup k feminismu, jednomu ze základních směrů současné teorie, je navíc poznamenán jistou apriorní nedůvěrou. Je proto myslím zapotřebí alespoň obrysové načrtnout kontext, v němž článek Mulveyové vznikl, a také kontext, jejž daný článek sám budoval.

Feministicky zaměřená filmová teorie a kritika se výrazně prosazuje od počátku sedmdesátých let především ve Spojených státech a Velké Británii, později i např. v Německu; naproti tomu jen slabý ohlas získal feminismus v tradiční „zemi teorie“, Francii. V počátcích hnutí se feministické badatelky soustřeďují hlavně na výzkum tvorby žen-režisérek a na analýzu podob filmového představení ženy – příznačný tu je titul knihy Molly Haskellové: *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies* (Od uctívání k znásilňování. Zacházení se ženami ve filmu). Celkově převládá obviňující tón spojený s konstatováním, že film „hlavního proudu“ (mainstream film) traktuje ženy mystifikujícím a manipulujícím způsobem. Proti tomu se pak staví postulát alternativního feministického filmu.

Britská teoretička (a také filmová praktička) Laura Mulveyová ve svém článku o vizuální rozkoši, otištěném v časopise *Screen*, nejambicióznějším a nejnáročnějším britském filmovém periodiku sedmdesátých let, propojila feministické stanovisko s právě aktuálními metodologickými trendy a současně zachovala a ještě posílila specifičnost tohoto stanoviska.

Obecně jde zejména o obrácení pozornosti k postavení diváckého subjektu a o zdůraznění úlohy pohledu. V článku se obrátí široká recepce tezí Louise Althussera, charakterizující reflexi o filmu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let: chápání diváka jako „zajatce“ filmu, objektu jeho (ideologického) působení. Především se ovšem uplatňují psychoanalytické koncepce, Freud (voyeurismus, fetišismus, kastrální strach atd.) a Lacanovo „čtení“ Freuda; myšlenková báze práce je budována v lacanovských termínech (stadium zrcadla, imaginární identifikace, symbolický řád). Úvahy podávané Mulveyovou se tak dostaly přímo do centra tehdejších teoretických diskusí (připomeňme, že ve stejné době byla uveřejněna Metzova studie o imaginárním signifikantu). K tomu pak přistupuje vyzdvížení rozhodující platnosti sexuální difference, určující pozici subjektů (vnitrofilmových i mimofilmových). Je-li (klasický narativní) film strukturován nevědomím patriarchální společnosti, realizuje se pozice subjektů odpovídajícím způsobem: muži patří pohled, žena je předmětem pohledu.

Článek zřetelně přispěl k aktivizaci feministické teorie svými vyhraněnými formulacemi i tím, co zůstalo pouze naznačeno:

Tvrzení o podmíněnosti pozice subjektu sexuální diferencí se setkala se širokým ohlasem a bylo mnohými přijato. Zároveň však podněcuje k tomu, aby byla (v psychoanalytickém rámci) hledána nová, snad adekvátnější řešení dané problematiky (např. Gaylyn Studlarová klade ve svém modelu na podstatné místo masochismus, jež Mulveyová opomíjí).

Mulveyová v článku nezodpovídá důležitou otázku po charakteru ženského diváctví: Jestliže se mechanismus působení klasického narativního filmu váže na mužský subjekt, co vede ženy k tomu, aby tyto filmy také sledovaly? Mulveyová sama se této věci dotkla ve své pozdější práci *Afterthoughts on „Visual Pleasure and Narrative Cinema“ inspired by Duel in the Sun* („Framework“, č. 15 – 17, 1981, s. 12 – 15), kde hovoří o dočasné „maskulinizaci“ ženy při vnímání filmu. Úsilí o psychoanalyticky fundované postižení specifiky ženského diváctví se pak stalo jedním z centrálních aspektů současné feministické reflexe.

Konečně Mulveyová přináší nové (ovšem zcela obecné) argumenty k tématu možností feministické filmové kultury. Dodejme, že v tomto směru působí i praktická činnost Mulveyové; spolu s Peterem Wollenem natočila mj. filmy *Penthesilea* (1974), *Hádanky sfingy* (*Riddles of the Sphinx*, 1977), *Věštění z křišťálové koule* (*Crystal Gazing*, 1982).

Teze prezentované v přetištěném článku Laury Mulveyové asi sotva vzbudí jednoznačný souhlas; její práce by nám ovšem měla především sloužit jako upozornění na fakt, že feministická teorie a kritika je závažným fenoménem, který nelze nechat bez povšimnutí.

Petr Mareš

Výběrová bibliografie feministicky orientované filmové literatury

- DOANE, Mary Ann, *The Desire to Desire. The Women's Film of the 1940s*. Bloomington, IN 1987.
- DOANE, Mary Ann – MELLENCAMP, Patricia – WILLIAMS, Linda (eds.), *Re-Vision: Essays in Feminist Film Criticism*. Frederick, MD 1984.
- ERENS, Patricia (ed.), *Sexual Stratagems: The World of Women in Film*. New York 1979.
- FLITTERMAN-LEWIS, Sandy, *To Desire Differently: Feminism and the French Cinema*. Urbana, IL 1990.
- GOTTGETREU, Sabine, *Der bewegliche Blick. Zum Paradigmawechsel in der feministischen Filmtheorie*. Frankfurt a. M. etc. 1992.
- HASKELL, Molly, *From Reverence to Rape. The Treatment of Women in the Movies*. New York 1974.
- JOHNSTON, Claire (ed.), *Notes on Women's Cinema*. London 1973.
- JOHNSTON, Claire (ed.), *The Work of Dorothy Arzner: Towards a Feminist Cinema*. London 1975.
- KAPLAN, E. Ann, *Women and Film: Both Sides of the Camera*. New York 1983.
- KAPLAN, E. Ann (ed.), *Women in Film Noir*. London 1978.
- KAPLAN, E. Ann (ed.), *Psychoanalysis and Cinema*. New York – London 1990.
- KAY, Karin – PEARY, Gerald (eds.), *Women and the Cinema. A Critical Anthology*. New York 1977.
- KOCH, Gertrud, „Was ich erbeute, sind Bilder.“ *Zum Diskurs der Geschlechter im Film*. Basel – Frankfurt a. M. 1989.
- KUHN Annette, *Women's Pictures: Feminism and Cinema*. London 1982.
- LAURETIS, Teresa de, *Alice Doesn't. Feminism, Semiotics, Cinema*. Bloomington, IN 1984.
- MELLEN, Joan, *Women and their Sexuality in the New Film*. New York 1973.
- MODLESKI, Tania, *Loving with a Vengeance. Mass-produced Fantasies for Women*. New York 1988.
- MULVEY, Laura, *Visual and Other Pleasures*. London 1989.
- NICHOLS, Bill (ed.), *Movies and Methods I-II*. Berkeley, CAL etc. 1976, 1985 (oddíl „Feminist Criticism“).

ILUMINACE

Laura Mulveyová: Feminismus a psychoanalýza

- PENLEY, Constance (ed.), *Feminism and Film Theory*. New York 1988.
PRIBRAM, Deidre (ed.), *Female Spectators*. London 1989.
ROSE, Jacqueline, *Sexuality in the Field of Vision*. London 1986.
ROSEN, Marjorie, *Popcorn Venus: Women, Movies, and the American Dream*. New York 1973.
STUDLAR, Gaylyn, *In the Realm of Pleasure*. Urbana, IL 1988.

Důležité časopisy:

- „Camera Obscura“ (od 1977).
„Frauen und Film“ (od 1974).
„Jump Cut“ (od 1974).
„Women and Film“ (1972 – 1975).